

TÜR ve ŞEKİL TARTIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Tuğçe ERDAL

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, tugceisikhan@yahoo.com

ÖZ

Türk Dili ve Edebiyatı üzerine çalışmalar yapanları özellikle de Türk halk edebiyatı araştırmacılarını en çok meşgul eden hatta zaman zaman çok farklı görüşlerin ortaya konulmasına neden olan problemlerin başında halk şiirinde “tür” ve “şekil”den ne anlaşılması gerektiği konusu olmuştur. Tür ve şekil konularında tartışmalar İslamiyet’ten önceki şiir örneklerinden başlamakta âşıklar tarafından icra edilen günümüzde halk şiirlerine kadar uzanmaktadır. Terimler üzerindeki belirsizlik halk edebiyatının yazılı kaynaklarının olmamasından kaynaklıdır. Bir şiirin tür ya da şekil mi olduğunu belirleyen unsurların kati çizgilerle belirlenememiş olması da bu durumun bir sonucudur. Bu tartışmalar bağlamında kimi araştırmacılar halk şiirlerini incelerken yalnız “eşkal” ve “enva”ı, yani, şiirlerin şekil ve konuya göre arz ettikleri çeşitliliği değil, ezgiyi de gözden uzak tutmamak gerektiğini ifade etmiştir. Edebiyat kitaplardaki eksikliğin başlıca sebebinin bu noktada aramak gerektiğine işaret etmiştir. Bu çerçevede “tür” kavramının içerisine konu ve ezgiyi de dâhil etmişlerdir. şekli de “dış”a ait bir unsur olarak görmüşlerdir. Kimi araştırmacılar ise “halk şiirinde şekil yoktur, tür vardır” sözlerine nazımda biçimi oluşturan iki ögenin ölçü ve uyak olduğunu ekleyerek bir açıklık getirmiş ve belli bir uyak düzeni olmayan şiirlerde biçimden de söz edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Tüm tartışmalar içinde başta “koşma” olmak üzere “mani” ve “destan” farklı görüşler doğrultusunda tasnif edilmişlerdir. Bazı araştırmacılar tarafından sadece koşma bir şekil olarak kabul görülürken bazı araştırmacılar tarafından da koşma ve mani şekil olarak kabul görmüştür bazıları ise destanı hem şekil hem de tür olarak değerlendirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi araştırmacıların, birbirlerinden çok farklı görüşler ileri sürdükleri görülmüştür. Bu yazıda bu görüşlere yer verilecek ve tartışmaların çerçevesi çizilecektir. Böylece neredeyse yarım asırdır süre gelen bu konunun bütün tarafları bir araya getirilerek genel bir bakış hatta bir kuşbakışı sağlanmak istenmektedir. Bu makale ile neredeyse yarım asırdır süre gelen bu meseleye derli toplu bir odaklanma sağlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tür, şekil, halk şiiri, koşma, mani, destan.

A GENERAL VIEW TO THE GENRE AND FORM DISCUSSIONS

ABSTRACT

The question of what should be understood from “genre” and “form” in the folk poetry is one of the main problems of the researchers who conduct studies on the Turkish Language and Literature and on the Turkish folk literature, in particular. The discussions on genre and form begin from the pre-Islamic poem samples and continue with the contemporary folk poems read by folk singers. Ambiguity concerning the terms is resulted from the absence of written sources in the folk literature. Another reason for the ambiguity is the absence of certain boundaries indicating whether a poem is a genre or a form. In this context, some researchers define *koşma*, *mani*, and *epic poem* as form while some others accepts *koşma* and *mani*, even just *koşma*, as verse form. Within the framework of these discussions, while studying folk poems, some researchers state that not only varieties of poems in terms of form and subject but also motif should be considered. They urged that the main deficiency of literature books should be sought here. In this frame, they included subject and motif to the term of “type” and regarded the form as an element of “extern”. Some researchers added measurement and rhyme to the saying of “there is no form in the folk poetry but genre” and they asserted that there is no form for a poem

without a rhyme form. In this discussion, *koşma*, in particular, *mani* and *epic* have been classified according to different approaches. By some researchers, only *koşma* is accepted as a form while some others considered *koşma* and *mani* as forms. On the other hand, epic was accepted as both form and genre by some researchers.

As it was mentioned above, it has been seen that researchers asserted different opinions from each others. In this study, these views will be given and the frame of these discussions will be drawn. Thus, the sides of a half-century long matter will be got together and a general view or even a bird's eye view will be provided.

Keywords: Genre, Form, Folk Poetry, *Koşma*, *Mani*, *Epic*.

Türk Dili ve Edebiyatı üzerine çalışmalar yapanları özellikle de Türk halk edebiyatı araştırmacılarını en çok meşgul eden hatta zaman zaman çok farklı görüşlerin ileri sürülmesine neden olan problemlerin başında halk şiirinde "tür" ve "şekil"den ne anlaşılması gerektiği konusu olmuştur. Tür ve şekil konularında tartışmalar İslamiyet'ten önceki şiir örneklerinden başlamakta âşıklar tarafından icra edilen günümüzde halk şiirlerine kadar uzanmaktadır.

Halk şiirinin şekil ve tür özellikleri üzerinde ilk kapsamlı çalışmayı yapan, Ahmet Talat Onay'dır (Onay, 1996). Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* adlı çalışmasında halk şiirlerini incelerken yalnız "eşkâl" ve "enva"ı, yani, şiirlerin şekil ve konuya göre arz ettikleri çeşitliliği değil, ezgiyi de gözden uzak tutmamak gerektiğini ifade etmiştir. Edebiyat kitaplardaki eksikliğin başlıca sebebini bu noktada aramak gerektiğine işaret etmiştir (Onay, 1996: 3). Onay, "halk şiirlerinin şekilleri" ana başlığı altında yer alan "murabbalar" başlığı altında, âşik şiirinin heceyle meydana getirilen şiirlerinin şekli olan "koşma"ya da yer verir ve koşmaları, "şarkı", "musammat koşma", "yedekli/ayaklı koşma", "zincirli koşma", "musammat zincirli koşma", "zincirli yedekli musammat koşma", "Acem koşması", "tecnis", "dasitan" olmak üzere alt dallara ayırır. Onay, âşıklar tarafından aruz ölçüsüyle ortaya konulan şiirlerin şekilleri arasında da "vezn-i ahar", "şatranç", "gazel", "selis", "divan", "semaî", "kalenderi"yi zikreder (Onay, 1996: 8, 76-206). Onay'ın ayrıca "tekerleme" ve "dizişme"yi de âşıklar tarafından ortaya konulan şiirlerin nazım şekilleri içerisinde dâhil ettiği görülmektedir (Onay, 1996: 207-216). Onay'ın görüşüne göre, "tür" kavramının içerisinde konu ve ezgi dâhil edilmelidir. Onay'dan sonra Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım* adlı çalışmasında tür konusunda Onay'a yakın bir görüş ileri sürmüş, şekli de "dış" a ait bir unsur olarak görmüştür. İlaydın, konu ile ilgili çalışmasına öncelikle edebi eserlerde iç ve dış meselesine değinerek başlamıştır. Şiiri de dış unsurun geniş manası ile dil, üslup, kompozisyon ve nazım özellikleri olduğu ifade eder ve bütün bunların aynı zamanda bir şiirin de şekil özelliklerine olduğunu belirtir. İç unsurun ise sanatçının anlattığı, ruh, mana ile ilgili konu, ana fikir ve tema olduğunu belirtir. (İlaydın, 1951: 6) Dış unsuru şekil olarak gören İlaydın, halk edebiyatında tür adlarının aynı zamanda şekil olarak kullanıldığını, halk edebiyatının türlerinin nazım şekilleriyle değil, konuları veya konuyu ele alışlarıyla bir de besteleriyle ayırt edilebildiğini belirtmiştir (İlaydın, 1951: 73). Hikmet İlaydın, yukarıda adı geçen eserinde bu edebiyatta nazım şekillerinin sayısının pek az olduğuna ve birçok türlerin ufak tefek farklarla aynı nazım şekli içinde ifade edildiğini belirtmiştir (İlaydın, 1951: 74). Böylece İlaydın, şekil kavramının "dış" bir unsur olduğuna dikkat çekmiştir. İlaydın'ın bu görüşlerine paralel bir yaklaşımla Hikmet Dizdaroğlu, "halk şiirinde şekil yoktur, tür

vardır” sözlerine nazımda biçimi oluşturan iki öğenin ölçü ve uyak olduğunu ekleyerek bir açıklık getirmiş ve belli bir uyak düzeni olmayan şiirlerde biçimden de söz edilemeyeceğini ileri sürmüştür (Dizdaroğlu, 1970: 5001). Dizdaroğlu’nun yukarıdaki görüşüne karşı çıkan Boratav şekil konusu üzerinde durur ve şekilden ne anlaşılması gerektiğini belirtir. Boratav’a göre, halk edebiyatında nazımlı biçimler söz konusu olunca, dış görünüşle ilgili öğeler, ölçü, uyak ve ezgi;...gibi teknik ve yapı öğeleridir (Boratav, 1982: 157).

Hikmet İlaydın, çalışmasında halk edebiyatının asıl şekillerinin dörtlüklerle kurulanlar olduğu ifade eder ve bunları iki tipte toplayarak sınıflandırmaktadır: (İlaydın, 1951: 74).

- a) Koşma Tipi
- b) Mani Tipi

Pertev Naili Boratav da İlaydın ile aynı görüşü paylaşarak, âşık edebiyatı ya da âşık şiirinin heceli örneklerinin iki temel şeklinden söz etmektedir:

- a) Koşma biçimi,
- b) Mani biçimi.

Mani şeklinin âşıklar tarafından az kullanıldığını ifade eden Boratav, bir de aruzlu biçimler (divan, semai, kalenderi) üzerinde durmuştur (Boratav, 1973: 26–27). Boratav, koşma biçimindeki şiirlerin 8 ve 11 heceli olduğunu ifade ederek kafiye yapısı hakkında bilgi verir (1. bend: **a b a b** ya da **a b c b**, 2. ve daha sonraki bendler: **d d d b**, **e e e b...**), koşmadaki son bentte şairin adını söylemesinin bir bakıma bu biçimle ilgili bir nitelik haline geldiğini söyler (Boratav, 1973: 26–27). Mani biçiminin âşıklar tarafından az kullanıldığını, özel şartlar içinde de Türkiye’nin kimi bölgelerinde, âşıkların bu biçimle söylenmiş şiirlerine rastlandığını, bir de Hatayî, Muhiddin Abdal gibi kimi “tarikatçı” halk şâirlerinin bu biçimde şiirler söylediğini yazan araştırmacı, mani biçimindeki şiirlerin ölçüsünün çoklukla 7’li, seyrek olarak da 8’li olduğunu, kafiye şemasının 1. bend: **a a b a**, 2. bend: **c c d c**, 3. bend: **e e f e...** biçiminde ortaya çıktığını belirtir (Boratav’ın âşık şiirindeki biçimler hakkındaki verdiği kapsamlı ve ayrıntılı bilgiler için bk. Boratav, 1968).

Köprülü, Türk halk edebiyatının şekillerini mani, koşma ve destan olarak görmektedir. Bu şekillerin nazım birimleri olarak dörtlükleri kabul eden Köprülü en eski nazım şekli olarak mani görmekte ve sonraki devirleri de mani dörtlüklerinin birleşerek saguları, destanları, türküleri meydana getirdiklerini ileri sürmektedir (Köprülü, 2003: 104). Pertev Naili Boratav ile Ata Terzibaşı, Fuat Köprülü’nün düşüncesini paylaşmamakta, koşma, destan, türkü, semai...gibi ayrı bir uyak örgüsü bulunan türleri mani kaynağına bağlamayı doğru bulmamaktadır. Dizdaroğlu, Pertev Naili Boratav’ın Fuat Köprülü’ye katılmayıp nedenlerini açıklamasını şöyle aktarmaktadır:

“Kanaatimizde mani, Fuat Köprülü’nün tuyuş şekli için gösterdiği gelişme safhaları içinde mütalâa edilmek gereken bir şekil olmalıdır ve kafiyeleri ile birbirine bağlı dörtlüklerden meydana gelen koşma şeklindeki şiirlerden, menşe itibarıyla tamamıyla müstakildir.” (Dizdaroğlu, 1968: 215).

“Halk şiirinde, belirli kurallara bağlı nazım biçimleri yoktur. (...) Halk şiirinde nazım biçimleri değil, türler vardır” (Dizdaroğlu, 1968: 121–213) diyen Hikmet Dizdaroğlu, bütün şiirleri “halk şiiri” başlığı altına toplayarak “mani”, “koşma”, “varsacağı”, “semai”, “destan” ve “türkü”yü heceli şiirlerin, “divan”, “selis”, “semai”, “kalenderi”, “satranç” ve “vezn-i âher”i de aruzlu şiirlerin türleri olarak kabul etmektedir (Dizdaroğlu, 1968: 216–293). Dizdaroğlu, halk şiirinden “halk içinden yetişmiş kişilerin (ozanların, âşıkların) ya da bilinmeyen halk sanatçılarının ulusal ölçü (hece ölçüsü) ile ve özel biçimlerde ortaya koydukları manzum ürünleri” kastetmiştir ve halk şiirinde şeklin esas olmadığını, türün belirleyici olduğunu ifade ederek şekilleri de doğrudan “tür” kavramı içerisinde ele almıştır.

İsmail Habip Sevük’ün *Edebiyat Bilgileri* adlı eserinde mani, türkü, koşma, destan...gibi türleri nazım biçimi saymasını Pertev Naili Boratav eleştirmiş ve yanlış bulduğunu ifade etmiştir (Dizdaroğlu 1968: 213) Boratav’ın bu görüşünü Dizdaroğlu, “nazım biçimi yoktur, tür vardır” sözleri ile desteklemiş ve türlerin biçimleriyle değil ezgileri ve okunuşlarıyla birbirinden ayrıldığına altını çizmiştir (Dizdaroğlu, 1968: 213). Türkü, türkmani, varsacağı, ezgi, deyiş, kayabaşı, üçleme gibi türlerde daha sonra koşma ve mani arasındaki farkı kısmen şekillerine ve musikilerine bağlıdır (Köprülü, 1999: 183) diyen Köprülü, türleri belirlemede musikinin önemine vurgu yapmaktadır. Köprülü’nün bu görüşünden hareketle Dizdaroğlu, koşmanın diğer kaynaklarda olmazsa olmaz olarak görüldüğü gibi mutlaka on bir heceli, varsacağının da aynı şekilde mutlaka sekiz heceli olmasının gerekliliğini sorgulamıştır (Dizdaroğlu, 1968: 213).

Yukarıdaki çalışmalara ilaveten “tür” ve “şekil” konularında araştırmacıların ortaya koyduğu görüşlerin *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam* adlı çalışmasında bir değerlendirmesini yapan M. Öcal Oğuz’a göre: “Tür” kavramı ile ilgili olarak ortaya atılan bu fikirlerin birleştiği nokta, “tür”ün belirlenmesinde “konu”nun önemli ve gerekli olduğudur. Bu arada, Ahmet Talat Onay, Hikmet İlaydın ve Hikmet Dizdaroğlu, “tür”ü belirlerken “ezgi” üzerinde de durmak gerektiğini açıklıkla dile getirmektedir. (...) Burada görüşlerine yer verdiğimiz araştırmacıların “şekil” kavramıyla “dış”a dair unsurları anladıkları görülmektedir. Esasen “şekil” kelimesinin anlamı da bu doğrultudadır.” (Oğuz, 2001: 13–14)

Tür konusundaki tartışmalar şekil konusunda da benzer farklı görüşleri beraberinde getirmiştir. Cem Dilçin ise adı geçen eserinde halk şiirinde mani ve koşma tipi olarak iki ana biçim olduğuna değinmiş ve az sayıda olan öteki biçimlerin bu iki ana biçimden çıktığını ileri sürmüştür. Dilçin’e göre bu durum biçim ve tür kavramlarının yapısal özellikleri ile ilgilidir. Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösterenler biçim, biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerlerinden ayrılanlar da tür adı altında toplanmışlardır (Dilçin, 2000: 279). Bu gerekçe ile Dilçin, “anonim halk şiiri”, “âşık şiiri” ve tekke şiiri” ayrımı yaparak halk şiiri tür ve şekillerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

A. Anonim Halk Şiiri Nazım Biçimleri

1. Mani
2. Türkü

B. Âşık Edebiyatı Nazım Biçimleri

1. Koşma
2. Destan
3. Semâi
4. Varsağı

C. Âşık Edebiyatı Nazım Türleri

1. Güzelleme
2. Taşlama
3. Koçaklama
4. Ağıt

Ç. Tekke Edebiyatı Nazım Türleri

1. İlahi
2. Nefes
3. Nutuk
4. Devriye
5. Şathiyat-ı Sofiyane

(Dilçin, 2000: IX-X)

Oğuz da, adı geçen çalışmasında kendi çalışmasına kadarki görüşleri özetleyip genel tespitlerini yaptıktan sonra şekil ve tür konusundaki görüşlerini ortaya koyar: “Düşüncemize göre, halk şiirinde “şekil”, dışarıdan görülebilir özellikleri içine almalıdır. Bu özellikler ise; kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve şiirin hacmi (mısra, beyit veya dörtlük sayısının azlığı veya çokluğu) olabilir. Bu unsurları değerlendirdiğimiz zaman karşımıza çıkan belirgin ve kurallara bağlanabilen ayrıcalıkları bir “şekil” adına bağlamak mümkün olabilir. Halk şiirinde nazım şeklinin unsurlarını belirledikten sonra, “nazım türleri”nin birbirlerinden ayrılmasında ise, iki temel unsurun konu ve ezgi olduğunu kabul edebiliriz.” (Oğuz, 2001: 15)

Oğuz, Dilçin’in sınıflandırmasından farklı olarak icra ortamlarındaki benzerlikleri, sözlü geleneğe bağlılıkları ve kimi ürünlerinin ferdi yaratmalar olmalarına karşılık kalıplaşmış yapılara sahip olmalarıyla birçok nazım tür ve şeklinin ortak kullanımı gibi özellikleri dikkate alarak , “anonim halk şiiri”, “âşık şiiri” ve tekke şiiri” ayrımı yapmadan halk şiiri tür ve şekillerini gerekçelerini de açıklayarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

A) *Nazım Şekilleri:*

- 1)Mani
- 2) Koşma
- 3)Destan.

B) *Nazım Türleri:*

- 1) “Ezgi” ağırlıklı türler (Türkü, varsağı, semaî, koşma vb.),
- 2) “Konu” ağırlıklı türler (Koçaklama, taşlama, güzelleme, destan, ilahî, devriye, nutuk, şathiye vb.),

- 3) “Ezgi” ve “konu” ağırlığı aynı yoğunlukta olan türler (Ninni, ağıt, mani vb.) (Oğuz, 2001: 18–20).

Oğuz, “varsacağı” konulu bir başka yazısında yine “varsacağı”yı “ezgi ağırlıklı bir tür” olarak kabul etmiştir (Oğuz, 2001: 33–42).

Sakaoğlu, anonim şiirleri halk edebiyatının manzum ürünleri içerisine dâhil etmektedir (Sakaoğlu, 1985: 66). “Âşık şiiri” ile “tekke şiiri”ni “halk şiiri” başlığı altında değerlendirmenin doğru olmadığını savunun Saim Sakaoğlu, “koşma” ve “varsacağı” konularında yeni teklifler ileri sürmüştür. Sakaoğlu, “koşma” konulu bildirisinde, önce “âşık şiiri” ve “tekke şiiri” ürünlerinin anonim halk şiiri ürünleri ile birlikte “halk şiiri” başlığı altında alınmasına karşı çıkmıştır Yani, koşma, mani ve ilahinin aynı başlık altında ele alınıp incelenemeyeceğini savunmuştur (Sakaoğlu, 1999). Daha sonra ise “âşık şiirinin” tek nazım şekli olarak gördüğü koşmayı kendi içerisinde yeniden sınıflandırmıştır. (Sakaoğlu 1999). “Varsacağı” konulu bildirisinde ise Sakaoğlu, “varsacağı”nın bir tür ya da şekil olmadığını, koşmaların ezgilerine göre yapılan sınıflamasında bir alt dal olduğunu söylemiştir.(Sakaoğlu, 2002).

Cem Dilçin, “âşık edebiyatı nazım şekilleri” başlığı altında “koşma”, “destan”, “semai” ve “varsacağı”ya yer vermektedir. “Güzelleme”, “taşlama”, “koçaklama” ve “ağıt”ı “âşık edebiyatının nazım türleri” başlığı altında toplayan Dilçin, “aruz ölçüsüyle yazılan halk şiiri nazım şekilleri” başlığı altında da “divan”, “semai”, “kalenderi”, “selis”, “satranç” ve “vezn- âhar”ı zikretmektedir (Dilçin, 2000: 305–366).

Daha önce de değinildiği üzere, “anonim halk şiiri”, “âşık şiiri” ve “tekke şiiri” ürünlerinin hepsini “halk şiiri” başlığı altında toplayan M. Öcal Oğuz, tür ve şekiller üzerine yaptığı çalışmasında “halk şiiri”nin üç nazım şeklinden söz etmektedir:

a. *Mani*,

b. *Koşma*,

c. *Destan* (Oğuz, 2001: 18).

Oğuz, bir başka yazısında “aruzlu nazım şekilleri” başlığı altında “divan”, “semaî”, “selis”, “kalenderî”, “satranç”, “vezn-i âher”e yer vermiştir (Oğuz, 2003: 517–518).

Saim Sakaoğlu ise âşık şiirinin nazım şekli hakkında şunları yazmaktadır: “Âşık edebiyatı ürünlerinin ortaya konulduğu yegâne nazım şekli “koşma”dır, ondan başka şekil yoktur. Semaî, varsacağı ve destan onun özel şekilleridir. Koşmanın güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıttan oluşan başka özel şekilleri de vardır. Koşmanın bir de kendi asıl yapısı üzerinde yapılan süslemeler vardır; bunlar da ayrı bir bölümü oluşturmaktadır. Ayaklı, yedekli, musammat, vb.” (Sakaoğlu, 2002: 636).

Sakaoğlu, âşık edebiyatının hece ölçüsüyle meydana getirilen şiirlerinin yegâne nazım şekli olarak kabul ettiği “koşma”yı yapı, konu ve ezgilerine göre şöyle gruplandırmaktadır:

1. Yapılarına göre koşma

A. Asıl koşma

B. Kelime oyunu ile kurulan koşmalar

1. *Dedim-Dedi*'li koşmalar (karşılıklı konuşmaya dayanır.)
2. Tecnisler (Hânelere cinaslı söyleyişler hâkimdir.)
3. Koşma şarkılar (Hânelerin son mısraları aynen tekrar edilir.)
4. Musammat koşmalar (Ara kafiyeleri vardır.)

C. Ek Getirilerek Kurulan Koşmalar

1. Ayaklı koşmalar (Hâne sonlarına yarım mısra eklenir.)
2. Yedekli koşmalar (Hânelerin beyitleri arasına mani veya değişik sayıda mısra eklenir.)

Ç. Kelime Taşırması ile Kurulan Koşmalar

1. Zincirbendler (Hâne sonlarındaki kafiye kelimesi bir sonraki hanenin başında yer alır.)
2. Zincirlemeler (Mısra sonlarındaki kafiye kelimesi bir sonraki mısraın başında yer alır.)

D. Karışık Kurulan Koşmalar

1. Zincirbend ayaklı koşmalar
2. Musammat ayaklı koşmalar
3. Musammat zincirbend koşmalar
4. Musammat zincirleme ayaklı koşmalar

II. Konuları Bakımından Koşmalar

1. Güzelleme
2. Koçaklama
3. Taşlama
4. Ağıt

Her biri kendine has olan özel konu ve söyleyişle ortaya konulmaktadır. Bu da, onların diğerlerinden ayrılmasını sağlayacaktır.

III. Ezgileri Bakımından Koşmalar

1. Varsağı
2. Semai
3. Destan (Sakaoğlu, 2002: 637–638)

Âşık şiirinin tür ve şekilleri hakkında bilgi veren son dönem araştırmacılarından birisi de Mehmet Yardımcı'dır. Yardımcı, 2002 yılında yayımlanan bir çalışmasında "koşma"yı, âşık şiirinin "heceli türleri" içerisinde göstermiştir. "Divan", "semai", "selis" gibi aruzlu biçimleri de "aruzlu türler" içerisinde gösteren Yardımcı, "koşma"yı yapılarına göre sınıflandırırken Sakaoğlu'nun "Koşma Tasnifine Yeni Bir Yaklaşım" adlı bildirisinde teklif ettiği sınıflandırmayı olduğu gibi kabul ettiğini ifade etmiştir. Fakat, Yardımcı, Sakaoğlu'nun yaptığı tasnifte yer alan "yapılarına göre koşmalar" bölümünü olduğu gibi takip etmemiş, konu ve ezgilerine göre bölümlerini olduğu gibi benimsemiştir (Yardımcı, 2002: 7). Nazım biçimlerinin konu, ezgi ve ahenk bakımından

adlandırılmasının nazım türlerini ortaya çıkaracağını ifade eden Yardımcı aynı çalışmasında Boratav ve İlaydın ile aynı görüşü paylaşarak başlıca iki şeklin kabul görmesi gerektiği belirtmiştir:

1. Koşma biçimi
2. Mani biçimi

Âşık şiiri üzerine çalışma yapan araştırmacılardan Erman Artun da âşık edebiyatının hece ölçüsüyle meydana getirilmiş şiirlerinde nazım şeklinin “koşma” olduğunu savunarak “koşma”yı yapıları, konuları ve ezgileri bakımından Sakaoğlu gibi tasnif etmiştir. (Artun, 2001: 92–102)

Artun, koşmanın yanı sıra âşık edebiyatında diğer heceli şekillerden de (mani, bayatî, tecnis, cigalı tecnis/yedekli koşma, sicilleme, divan, murabba, muhammes, müstezat, semaî, nefes, dübeyt) söz etmiştir (Artun 2001: 109). Artun, “âşık edebiyatında aruzlu şekiller” başlığı altında “divan”, “selis”, “semai”, kalenderi” ve “satraç” a yer vermektedir (Artun, 2001: 110–114).

Onay ve Boratav’ın “şekil” ya da “biçim”, Dizdaroğlu’nun “tür” içinde değerlendirdiği ve âşıklar tarafından aruz ölçüsüyle meydana getirilen şiirlerde karşımıza çıkan aruzlu şekillerden de söz etmek gerekmektedir. “Aruzlu biçimler az çok bir divan şiiri öğretisinden geçmiş âşıkların oluşturdukları ve kullandıkları biçimlerdir. Aruz ölçülerini gereğince kullanmasını beceremeyen, bununla beraber buna özenen âşıklar, aruzlu dediğimiz biçimlerde şiirler düzenledikleri kanısıyla, sadece ezgileri ve uyak düzenleri bakımından bunlara uyan, ama ölçülerıyla 4.4+4.3=15’li (divan); 4.4+4.4=16’lı (semai; dize ortasında uyaklı varyantında her dize ikiye bölününce: 8’li koşma şeklini karşılar); ya da 3.4+4.3=14’lü (kalenderi) gibi başka bir seri “heceli biçimler” meydana getirmiş olurlar. Genç kuşak âşıkları artık bu biçimleri kullanmıyorlar.” (Boratav, 1973: 27)

Bu konuda Dizdaroğlu’nun görüşü şöyledir: “Gerçek şudur ki, kalem şuarasının dışındaki sazşâirleri, aruzu bilmezler; onlar deyişlerini bir ezgi eşliğinde söylerler. Bu deyişlerden bir kısmı, özellikle çok heceli dizelerle kurulu olanları, aruzun kalıplarına uyabilir. Divan şiirinden etkilenen kalem şuarasının aruzla yazdıkları bile, çoğu zaman, kusurlarla doludur. Sazşâirlerinin aruzlu şiirleri ise, *irtical’e* dayandığından ve bunlar aruzu bilmediklerinden, uzun heceli dizelerden meydana gelen deyişleri, bilgiyle ve bilinçle bir çaba sonucunda değil, bir rastlantı olarak aruz kalıplarına uygun düşmektedir.” (Dizdaroğlu, 1968: 203)

Âşık şiirinde ürünü olan destan konusunda araştırmacıların çok farklı görüşleri mevcuttur. Destanın şekil mi tür mü olduğu konusunda gerekçeleri ile çeşitli görüş ayrılıkları bir tartışma alanı oluşturmuştur. Bu bağlamda kimi araştırmacılar destanı “şekil” olarak kabul ederken kimileri de “tür” olarak kabul etmiştir. Bazı araştırmacılar ise biçim özelliği bakımından hem “şekil”, konularına göre tasnif edilebilir olmasından dolayı hem de “tür” olarak değerlendirmişlerdir. Destanı “şekil” olarak değerlendiren araştırmacılar arasında Ahmet Talat Onay (Onay, 1996: 135–156) ve Cem Dilçin (Dilçin, 2000: 315–334) yer almaktadır. Buna karşın Dizdaroğlu da çalışmasında destanı bir “tür” olarak ele almış ve koşma tipine dâhil olduğunu belirtmiştir. Destanın yapısının varsağı, semai gibi koşmanın aynısı olduğunu aralarındaki ayrımın ise dörtlük sayısı, konu, anlatım ve ezgi olmak üzere dört noktada toplanabileceğini ifade etmiştir (Dizdaroğlu, 1968: 250). Boratav (Boratav, 1968: 344) ve Fuat Özdemir

de (Özdemir, 1991: 4) Dizdaroğlu ile aynı görüşleri paylaşarak destanı “tür” olarak değerlendirmişlerdir. Ali Yakıcı da başka bir makalesinde destanı bir “tür” olarak ele almış ve destan türlerinin tasnifini yapmıştır (Yakıcı, 1993: 19–23). Diğer taraftan detanı hem şekil hem de tür olarak değerlendiren araştırmacılar bulunmaktadır. Öcal Oğuz’un diğer halk şiirlerine göre daha fazla dörtlükten oluşması nedeniyle “biçim” özelliği gösterdiğini söylediği, diğer yandan aruzla ve beyitler halinde ortaya konulan örneklerinin bulunması ve konularına göre tasnif edilebilir olması nedeniyle “tür” olarak tanımladığı destanı (Oğuz 2001: 17) biçimsel olarak “şekil”, içerik olarak “tür” içerisine dâhil eden başka bir çalışma da Özkul Çobanoğlu’na aittir (Çobanoğlu, 2000). Destanın “tür” olarak ayrıntılı olarak değerlendirmesi heceli nazım türleri başlığı altında yapılacaktır.

Sonuç olarak, âşık edebiyatı mahsulü olan söz konusu şiirlerin türü ve şekli üzerine yürütülen tartışmalardaki bu belirsizlikler halk edebiyatının yazılı kaynaklarının olmamasından kaynaklı olabilir. Bir şiirin tür ya da şekil mi olduğunu belirleyen unsurların kati çizgilerle belirlenememiş olması da bu durumun bir sonucudur. Zira üzerinde tartışma yürütülen söz konusu ürünler halk mahsulü olup sözlü kültürden derlenmiş ya da en fazla yine halk mahsulü ürünlerin yazıldığı bir başka ürün olan cönk ve mecmualardan tespit edilebilmiş şiirlerdir. Bu ürünlerin üzerinde bir fikir birliğine varılamamasının en büyük etkisi varyantlaşmış olmasıdır. Başka bir ifade ile sözlü kültürde gelenek içinde aktarılan şiir her aktarmada belli bir değişikliğe uğramıştır. Bu sebeple şiirin dış unsurları değiştiği gibi içeriği de sürekli değişmiştir. Bu gibi etkilerden ötürü bazı araştırmacıların şekil olarak incelediği bir şiiri bazı araştırmacılar tür olarak ele almıştır. Genel olarak araştırmacılar bir halk edebiyatı yaratması olan bir şiiri incelerken kimisi şiirin dış unsurlarını ön plana çıkarmış, kimisi de aynı şiirin iç unsurlarına vurgu yapmıştır. Anonim halk şiirinde olduğu gibi, âşık şiirinde de tür ve şekil konusu, geçmişte önemli bir problem olmuş, günümüzde de olmaya da devam etmektedir. 1950’lerde başlayan tartışmaların günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında Türk halk şiirinde nazım türlerinin şiirin konusu, şairin anlatım tutumu (*eda*), şiirin ezgisi ve nazım şekli gibi unsurlara dikkat edilerek belirlendiği söylenebilir. Aslında tür ve şekil konusunda bir terimi açıklarken diğerine ihtiyaç duyulması birbirine sıkı sıkıya bağlı bu iki terimi de açıklamaktaki başka bir zorluğu beraberinde getirmektedir. Bir anlamda bir şiirin nazım şekli değerlendirilirken, o şiirin dış yapı özelliklerine; nazım türü tespit edilirken dış yapı özellikleri yanı sıra içyapı özelliklerine dikkat edilmesi gerekir. Şiirin oluşturulduğu nazım birimi, kafiye örgüsü ve ölçüyle birlikte oluşan geleneksel kalıplaşmış formlardan her birine nazım şekli denilebilir. Türk halk şiirinde konu, anlatım tutumu, ezgi, nazım şekli ölçütlerinden birini veya bazen de birkaçını dikkate alarak yapılan tür tanımlarına nazım türleri adı verilir.

Âşık edebiyatındaki türler üzerine yürütülen bu tartışmalardaki en büyük etken tartışmaların sözlü kültür ürünleri üzerinden yapılıyor olmasıdır. Bir diğer etken ise şairler tarafından söylenen ve daha sonra divan ya da cönk ve mecmualarda yazıya geçirilen bu şiirlerin sahibinin kişisel tercihleri doğrultusunda yazılmasıdır. Başka bir deyişle şair kendi hayatından, gördüklerinden etkilenmiş ve anlatmak istediği duygu, düşünce ya da olayı yine bu dünya görüşü etrafında şekillenen kelime dünyasından seçmiştir. Bu sebeple bazı durumlarda öyle şiirlerle karşılaşmaktadır ki, türü üzerinde birçok tartışma yürütülebilir hatta şeklini belirleyecek dış özelliklerinde bile bir düzen ya da bir ortaklık görülmeyebilir. Cönk ve mecmualarda hatta şairlerin

antolojilerinde veya divanlarındaki bazı şiirlerin türlerini belirlemede sıkıntı yaşanabilmektedir. Zira şiirin güzelleme olabileceğine dair belirtiler olsa da aynı şiirin içinde taşlama ya da ağıt olabileceği gibi belirtiler de bulunabilir. Bu tür şiirlerin gerçekten şairin kendi elinden çıkıp çıkmadığı zaten başka bir tartışma konusu iken sözlü ortamda üretilen bu ürünler açısından güvenilirliği sorgulanabilir. Ancak şiirin eldeki tespit edilmiş haline bakılarak bir sonuca varmaktan başka da bir çare ve çözüm yolu da görülmemektedir. Yukarıda isimleri ve çalışmaları verilen birçok araştırmacının yanı sıra daha birçok araştırmacı da bu mesele üzerine fikirlerini beyan etmiş, bununla ilgili makaleler ya da kitaplar yazmışlardır. Elbette ki, bu konuda daha pek çok araştırmacının da ilgisini çekmiştir. Ancak bu makalede ilk yazılardan başlayarak konunun ve tartışmanın genişliği de göz önünde bulundurularak sadece odaklı çalışmalar ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak hali hazırda hala konu üzerinde bir fikir birliği sağlanamaması da alandaki tartışmaların devam ettiğinin bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2001). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (1968). "Âşık Edebiyatı", *Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, XIX (207), 340–357.
- Boratav, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 2. b., İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve Edebiyat-1*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 3. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1968). "Halk Şiirinde Türler", *Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, XIX (207), 186–293.
- Dizdaroğlu, H. (1970). "Tür mü Biçim mi?", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 246 (Ocak), s. 5001.
- Esen, A. Ş. (1991). *Anadolu Destanları*, (hzl. Pertev Naili Boratav), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İlaydın, H. (1951). *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul: Üçler Basımevi.
- Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, 3. b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. b., Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2003). "Batı Oğuz (Anadolu-Azerî) Sahası Âşık Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 507–619.
- Onay, A. T. (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* (hzl. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, F. (1991). (Hlz. Pertev Naili Boratav), "Anadolu Destanlarının Biçimleri ve Çeşitli Temaları", Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Destanları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1985). "Halk Edebiyatı Kavramı Üzerine", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, s. 60–69, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1999). "Koşma Tasnifine Yeni Bir Yaklaşım" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 103–113.

- Sakaoğlu, S. (2002). "Varsağı mı Sekizli Koşma mı?", *Uluslar arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26–28 Mayıs 2000*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 619–640.
- Sevük, İ. H. (1942). *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yakıcı, A. (1993). "Âşık Tarzı Türk Şiirinde Destan Türünün Tasnifi", *Milli Folklor Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 19 (Güz), s. 19–23.
- Yardımcı, M. (2002). *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara: Ürün Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The question of what should be understood from "genre" and "form" in the folk poetry is one of the main problems of the researchers who conduct studies on the Turkish Language and Literature and on the Turkish folk literature, in particular. The discussions on genre and form begin from the pre-Islamic poem samples and continue with the contemporary folk poems read by folk singers. Ambiguity concerning the terms is resulted from the absence of written sources in the folk literature. Another reason for the ambiguity is the absence of certain boundaries indicating whether a poem is a genre or a form. Poems on which the discussions are made are produced by the folk and they are compiled from the verbal culture or better they are detected in poem compilations called *cönk* and *mecumua*, which also contain poems produced by the folk. The main reason for the difference of opinion on these products is the variation occurred on them. That is to say that a poem transferred traditionally in the verbal culture experienced some changes in every transfer. Thus, contents of poems continuously changed as well as their external elements. Because of such effects, a poem is studied by some researchers as a form while it is studied by others as a genre.

Method

In general, in their study on a poem from the folk tradition, some researchers feature external elements while some others make emphasis on internal elements. As it was the case in the anonymous folk poetry, the matter of genre and form became a significant problem in the *âşık* poetry in the past and it still continues to be a problem in the present. It is observed that the discussions have been continuing since 1950s. This study aims at making a regular focus on the half-century long matter. It can be said that the verse types in the Turkish folk poetry are determined according to such elements as the subject of poem, poet's way of expression, poem's intonation and verse forms. In fact, the need for emphasizing both genre and form while explaining one and other terms brings another difficulty in explaining these closely connected two terms. When the verse form of a poem is evaluated, poem's external structure peculiarities; when the verse type of a poem is evaluated, poem's internal structure peculiarities as well as external ones should be considered. Each traditional patterned components of a poem like verse unit, rhyming and measurement can be called as verse form. Type definitions using one or several of such aspects as subject, way of expression, motif and verse form are called

as verse types. In this context, some researchers define *koşma*, *mani*, and *epic poem* as form while some others accepts *koşma* and *mani*, even just *koşma*, as verse form. Within the framework of these discussions, while studying folk poems, some researchers state that not only varieties of poems in terms of form and subject but also motif should be considered. They urged that the main deficiency of literature books should be sought here. In this frame, they included subject and motif to the term of “type” and regarded the form as an element of “extern”. Some researchers added measurement and rhyme to the saying of “there is no form in the folk poetry but genre” and they asserted that there is no form for a poem without a rhyme form. In this discussion, *koşma*, in particular, *mani* and *epic* have been classified according to different approaches. By some researchers, only *koşma* is accepted as a form while some others considered *koşma* and *mani* as forms. On the other hand, *epic* was accepted as both form and genre by some researchers.

The most significant reason for such discussions is that these discussions are made upon the products of verbal culture. Another factor is that poems created by poets and then registered in *divan* or *cönk* and *mecmua* are written according to personal preferences of their poets. In other words, poet is influenced by his own life and experiences and he tells emotions, thoughts or events according to the world of words that surrounds him. Thus, it is possible to encounter such poems that many discussions can be made about their genre. Even an order or common point cannot be found in external peculiarities to determine poem’s form. While it is another matter of discussion whether such poems are created by accepted poet, trustworthiness of poems from verbal culture is debatable. However, seemingly there is no other way of reaching a conclusion except relying on the detected version of a poem in hand.

As it was mentioned above, it has been seen that researchers asserted different opinions from each others. In this study, these views will be given and the frame of these discussions will be drawn. Thus, the sides of a half-century long matter will be got together and a general view or even a bird’s eye view will be provided.